

Природоохоронний менеджмент у Карпатах

ЕКОЛОГІЧНИЙ ДАВОС — У ЦЕНТРИ ЄВРОПИ

На охорону та сталий розвиток Карпат спрямована ціла система законодавчих актів України, які, зокрема, передбачають розширення мережі об'єктів природно-заповідного фонду, вдосконалення ведення лісового господарства, впровадження природозберігаючих технологій тощо. Важливе значення в цьому контексті має Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат. А в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» наголошено, що «з метою припинення процесів погіршення стану навколишнього природного середовища необхідно збільшувати площі земель екомережі, що є стратегічним завданням у досягненні екологічної збалансованості території України». До того ж «збільшення площі національної екомережі має насамперед відбуватися в результаті розширення наявних та створення нових об'єктів природно-заповідного фонду». У цьому ж законі передбачено розширення площі природно-заповідного фонду до 10 відсотків у 2015 році та до 15 відсотків загальної території України у 2020-му. Крім того, Законом України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» передбачено довести рівень заповідності в Карпатах до 20 відсотків. Довідково зауважимо, що нині ці показники в Україні найгірші в Європі і становлять лише близько 5 відсотків, а в Карпатах — близько 10.

Зона примирення природи з місцевими громадами

До найважливіших стратегічних цілей належить також удосконалення регіональної екологічної політики. Тому в цьому напрямі, зокрема, передбачається законодавче забезпечення переходу до 2015 року від соціально-економічного до еколого-соціально-економічного планування розвитку регіонів і міст, розроблення до 2020 року нормативно-правової бази щодо еколого-економічних макро-регіонів. Та, що дуже важливо для гірських територій — реалізація до 2015 року пілотного проекту щодо поєднання системи територіального планування із процедурами довгострокового прогнозування, еколого-соціально-економічного планування та проведення стратегічної екологічної оцінки на прикладі Карпатського макро регіону. Безумовно, така постановка питання є обнадійливою і вкрай необхідною.

Бо, незважаючи на рішення конференцій глав держав світу в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) та Йоганнесбурзі (2002 р.), в Україні досі не прийнято навіть загальнодержавної концепції сталого розвитку.

Залишилася, на жаль, без реагування і постанова Верховної Ради України з питань збереження в Україні об'єктів природно-заповідного фонду та культурної спадщини від 12 вересня 2002 року №140-IV, якою рекомендувалося Кабінету Міністрів України розробити «до 1 липня 2003 року Державну комплексну програму сталого розвитку гірських регіонів України».

Суть поняття сталого розвитку, а тим паче механізми керування цими надзвичайно складними процесами, функціональ-

ного поєднання в них екологічних, економічних та соціальних компонентів, тобто збалансованого, узгодженого, передбачуваного розвитку всіх сфер розумової і виробничої діяльності людини, потребують насамперед розробки теоретичних моделей та їх апробації на практиці. У цьому зв'язку хочемо звернути увагу на те, що відповідно до рішень Севільської Генеральної конференції ЮНЕСКО в листопаді 1995 року та Мадридського плану дій для біосферних резерватів модельними територіями та навчальними полігонами саме для впровадження ідей сталого розвитку в різних умовах має виступати Міжнародна мережа біосферних резерватів. Біосферний резерват (в українській інтерпретації — біосферний заповідник) — це не просто природоохоронна територія, а зона примирення природи з місцевими громадами та суспільством загалом. У цьому контексті, на думку фахівців ЮНЕСКО, «біосферні резервати зробили основний внесок у виникнення ідеї сталого розвитку та екосистемного підходу, вони допомагають перевірити результати застосування цих ідей на практиці». Їх менеджмент, або визначений Законом України «Про природно-заповідний фонд України» Проект організації території біосферних заповідників та охорони їхніх природних комплексів, передбачає поряд із збереженням природних та культурних цінностей розвиток науки й моніторингу, реалізацію заходів для забезпечення сталого розвитку території. Тобто збалансоване ведення сільського, лісового господарства і промисловості, відновлення традиційних видів природокористування, органічного землеробства, виробництва екологічно чистих продуктів харчування, розвиток рекреаційної діяльності та використання лікувально-оздоровчого потенціалу, іншої екологічно безпечної господарської діяльності, створен-

ня в такий спосіб нових робочих місць. Виконання цих завдань біосферними заповідниками та іншими природоохоронними територіями закріплено також в указах Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні» та «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника». Отже, планування управління природоохоронними територіями, які в окремих гірських районах Українських Карпат (наприклад, в Косівському, Міжгірському, Великоберезнянському, Рахівському, місті Яремче) займають значний відсоток їх території, має важливе не лише екологічне, а й соціально-економічне значення. Досвід цієї роботи міг би бути використаний і під час реалізації вже цитованого пілотного проекту «щодо поєднання системи територіального планування із процедурами довгострокового прогнозування, еколого-соціально-економічного планування та проведення стратегічної оцінки» в Карпатському регіоні.

Від високогір'я Українських Карпат до побережжя Балтійського моря

У цьому аспекті варто б використати отримані напрацювання і в рамках співпраці щодо збереження українсько-словацько-німецького транснаціонального серійного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Нагадаємо, що 28 червня 2007 року Комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО на 31-й сесії ЮНЕСКО в місті Крайстчерч (Нова Зеландія) ухвалив рішення про внесення українсько-словацької номінації «Букові праліси Карпат» загальною площею 77971,6 гектара (ядрова зона 29278,9 га) до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. А 25 червня 2011 року на 35-му

Федір Гамор.

засіданні Комітету Всесвітньої спадщини в Парижі проголошено, що «давні букові ліси Німеччини» теж занесено до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО як розширення наявного українсько-словацького об'єкта «Букові праліси Карпат». Отже, на Європейському континенті утворено унікальну міжнародну природоохоронну територію кластерного типу загальною площею 96072,4 гектара (ядрова зона 33670,1 га), яка охоплює природний ареал поширення лісів із бука лісового (*Fagus sylvatica*) від високогір'я Українських Карпат до побережжя Балтійського моря на німецькому архіпелазі Рюген. До складу об'єкта входять ділянки давніх букових лісів на території Німеччини із складу біосферного резервату Шорфгайде-Хорін (земля Бранденбург), національних парків Гайніц (земля Тюрингія), Келлервальд-Едерзее (земля Гессен), Мюріц та Ясмунд (земля Мекленбург — Передня Померанія) загальною площею 18100,8 гектара (ядрова зона 4391,2 га). У Словаччині до складу об'єкта внесено ділянку букових пралісів із території національного парку «Полонини» та охоронної області «Вігорлат» (Пряшівський край) площею 19584,8 гектара (ядрова зона 5766,4 га). А в Україні до цього об'єкта входять масиви Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку загальною площею 58386,8 гектара (ядрова зона 23512,5 га).

Слід підкреслити, що в загальному складі території всього об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» Карпатський заповідник займає 54,37 відсотка.

Безумовно, досягнення домовленостей між зацікавленими державними відомствами України, Словаччини та Німеччини в рамках Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини відкриває великі можливості для активізації міжнародної співпраці в природоохоронній та науковій сферах, впровадження досвіду, зокрема Німеччини, в реалізацію концепції сталого розвитку. В українських природоохоронних територіях з'явилися багато нових зацікавлених партнерів та доступ до передового європейського досвіду.

Інтегрована система менеджменту, яку розроб-

лено для ефективного управління цим надзвичайно цінним тристороннім транснаціональним об'єктом, передбачає передусім найбільш ефективні заходи із збереження об'єкта з усіма біотичними та абіотичними компонентами, гео- і біорізноманіттям та екологічними процесами. Мають забезпечуватися підтримання самовідновних процесів у відповідних екосистемах та організація охорони від впливу антропогенних чинників, підтримання та розширення наявного екологічно з'єданого комплексу пралісів та природних букових лісів, які об'єднують українські та словацькі кластери. Будуть активізовані наукові дослідження, з метою отримання знань, які можна передати та використати для сталого, наближеного до природи лісокористування, використання природної спадщини для посилення екоосвіти, формування екологічної свідомості, розширення поінформованості громадськості про роль і цінності пралісів на місцевому, національному та міжнародному рівнях, забезпечення сталого використання природних ресурсів на території, що прилягають до цього об'єкта.

На виконання Інтегрованого менеджменту нині, за фінансової підтримки Федерального міністерства охорони довкілля та ядерної безпеки Німеччини, реалізується проект «Сталий менеджмент території, прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат» (Україна—Словаччина)», а німецький університет сталого розвитку (м. Еберсвальде) за кошти німецького фонду охорони природи (DBU) завершив розробку проекту «Природоохоронний менеджмент Карпатського біосферного заповідника і розв'язання сучасних викликів на Закарпатті (Україна)». Крім того, розпорядженням Кабінету Міністрів України затверджено план заходів щодо збереження та розвитку української частини природного об'єкта «Букові праліси Карпат».

Навчально-дослідний центр у гірських Квасах

Під час реалізації цих проектів за участю зацікавлених партнерів (Міністерство екології та природних ресурсів України, районні державні адміністрації, сільські ради, місцеве населення, державні лісогосподарські підприємства, приватні лісозаготівельні організації,

заклади туристичного сектору, навчальні й науково-дослідні установи та інші зацікавлені групи) проведено аналіз ситуації в зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника та визначено основні природоохоронні цілі для східної частини Закарпаття. До найважливіших із них віднесено збереження пралісів та лісових екосистем загалом, збереження та відродження високогірних лук-полонин, відновлення чисельності великих ссавців, охорона водних та заплачних екосистем, печер, карстових утворень та Долини нарцисів. Сформовано вісім стратегічних напрямів щодо їх реалізації. Насамперед запропоновано надати природоохоронний статус залишкам пралісів та взяти під особливий контроль дотримання лісового законодавства, розробити проекти із залучення міжнародного «вуглецевого» фінансування заходів із збереження лісів, зокрема використання для цього добровільних карбонових кредитів у рамках німецької кліматичної ініціативи.

Оскільки більшість населених пунктів, розташованих на прилеглих до біосферного заповідника територіях не газифіковано і основним джерелом тепла виступає деревина, пропонується здійснити підготовку проектних заявок для впровадження альтернативних джерел енергії і зменшення в такий спосіб попиту на дрова в зоні розташування букових пралісів. Як важливий напрям діяльності розглядається розвиток екотуризму, відродження традиційного полонинського господарства тощо.

Інтегрованим менеджментом та відповідним рішенням Кабінету Міністрів України стратегічним напрямом роботи визначено також створення на базі Карпатського біосферного заповідника на гірському курорті Кваси Рахівського району Міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку.

Центр лобіюватиме природоохоронні ініціативи та проекти для сталого розвитку гірських територій, організуватиме обмін досвідом між спеціалістами та поглиблення міжнародної співпраці. Його діяльність буде спрямована на підвищення рівня екологічної свідомості управлінських та господарських кадрів, проведення досліджень та навчальних практик у галузі лісової екології та сталого розвитку студентами й науковцями з України, Німеччини, Словаччини, Швейцарії, Чехії та інших країн. Центр стане місцем проведення щорічних міжнародних науково-практичних конференцій, на його базі реалізуватиметься ідея створення «екологічного Давосу» в центрі Європи.

Федір ГАМОР, доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України, директор Карпатського біосферного заповідника. Закарпатська область. Фото надано прес-службою Карпатського біосферного заповідника.

Макет Міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку.